230701

İBN SİNA

İhlâs Sûresi Tefsiri

Tercüme
AHMET HAMDİ AKSEKİ

Hazırlayan
AHMET FARUK GÜNEY

DİB
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Bismillahirrahmanirrahim

KUL HUVELLAHU EHAD
"De Ki: O, Allah Birdir."

Bu âyetteki 'huve' mutlaktır. *Mutlak hüve*, mahiyet ve hüviyeti (nefsü'l-emirde vücudu, taayyün ve teşahhusu) başka bir şeye tevakkuf etmeyen, dayanmayan bir şeydir.

Çünkü hüviyeti başkasının varlığına bağlı olan her şey, ondan faydalanmıştır, ondan hâsıl olmuştur. Binaenaleyh, (varlığına sebep olan) *diğer şey* itibar ve farz edilmedikçe (onunla birlikte düşünülmedikçe) o, *hüve hüve* (yani li-zâtihi ve kendiliğinden mevcud) olamaz. Halbuki hüviyeti zâtından olan (var olması başka bir şeyin vücuduyla ilgili olmayan) herhangi bir şey, kendisiyle başka [şey] itibar olunsun, isterse olunmasın; o, odur. (Yani varlığı için zâtından başka bir şeye muhtaç değildir. Onunla beraber başkasını itibar ve mülahaza etmek ona fazla bir şey kazandırmaz. Onun varlığında başka bir varlığın tesiri yoktur.)

Lakin bütün mümkinlerin vücudu lizâtihi olmayıp hepsi başkasındandır. Varlığı başka varlıktan olan, başkasının varlığına muhtaç bulunan her şeyin vücudunun hususiyeti illetinden (var olmasına illet ve sebep olan başka bir şey vasıtasıyla husule gelmiş)dir. *Bu hususiyet* ise *hüviyetten* ibarettir. Öyle ise bütün mümkinlerin hüviyeti başkasındandır.

(Hüviyeti başkasından olan her şey lizâtihi hüve hüve olmaz; binaenaleyh hiçbir mümkin lizâtihi hüve hüve değildir). Şu halde hüviyeti mutlak ve zâtından olan; yani başka birinin vücud mülâhazasından mevkuf olmayarak lizâtihi hüve hüve olan; yalnız Vâcibu'l-vücud'dur.

Bir de mahiyeti vücuduna mugayir olan her şeyin vücudu kendisinden olmayıp başkasındandır. Böyle olunca onun mahiyetinin hüviyeti, nefs-i mahiyetinden (yani lizâtihi) olmaz.

Binaenaleyh o, *lizâtihi hüve hüve* olamaz. Yani onun varlığı zâtının muktezası değildir. Lâkin mebde-i evvel lizâtihi hüve hüvedir, varlık onun mahiyetinde dahildir. Öyle ise onun (yani mebde-i evvelin) vücudu, mahiyetinin aynıdır.

Binaenaleyh Vâcibu'l-vücud, (*Lâ hüve illa hüve* = Kendisinden başka bir (hüviyet) olmayan) hüviyettir. Onun zâtı ve mahiyeti ve hüviyeti, has vücudundan ibarettir. Yani Vâcibu'l-vücud'dan başka olan şeylerin hiçbiri, zâtı itibariyle bir hüviyete, bir varlığa malik olmayıp onların hüviyetleri başkasındandır. Halbuki Vâcibu'l-vücud *lizâtihi hüve hüve*, "hüviyeti, varlığı lizâtihi" olan şeydir. Belki de onun zâtı ancak hüve'den ibaret olup başka değildir.

Lizâtihi (hüve hüve olup zâtı vücudunun aynı) olan o hüviyet ve hususiyet (*hüviyet-i mutlaka*), ismi olmayan, isim verilemeyen (kendisine delâlet eden bir lâfız olmayan) öyle bir mânâdır ki onu *lâzım*larından başka hiçbir şey ile şerh ve tarif mümkün değildir.

Vâcibu'l-vucûdun lâzımlarından bir kısmı izafî bazıları da selbîdir; yani nefyedicidir. İzafî olan lâzımlar, *tarif* noktasından selbî olanlardan daha muhkem daha kuvvetli ve sağlamdır. Bununla beraber (bu gibi yerlerde) tarifin en mükemmeli, izafetle selbin her iki nevini toplayan bir lâzım (ile yapılan) dır. Bu ise vücudu vacib olan o hüviyetin 'Allah' olmasıdır. (Yani onu en mükemmel bir sûrette tarif edecek olan ancak (Allah lafzıdır). Çünkü *ilâh* (mabud); başkası (yani her varlık) ancak (bilvasıta veya bilâ-vasıta) kendisine nisbet olunan, kendisine istinad eden ve kendisi başka bir şeye nisbet olunmayan, başkasına muhtaç olmayan demektir. Mutlak ilâh ise bütün mevcudata nisbetle böyle olandır.

Yani mevcudatın hepsi kendisine mensub (ve muhtaç) olup kendisi onlardan hiçbirisine mensub (ve muhtaç) olmayan zât (ı-akdes) demektir.

İşte bu sûrette bütün mevcudatın ona intisabı *izafî* (çünkü hepsi ona muhtaçtır), onun başkasına müntesib olmaması da *selbî*dir.

[ALLAH]

Hüviyet-i ilâhiyeyi; azamet ve celâlinden ve basît-i hakiki olmasından dolayı hüve hüve'den başka bir şeyle ifade mümkün olmadığı ve o hüviyeti şerh ve tarif etmek de ancak lazımlarıyla olabileceği ve beyan edildiği vechile lâzımların bir kısmı izafi bir kısmı selbî olduğu ve her iki lâzımı cem etmek sûretiyle yapılan tarifin o hüviyeti şerh ve tarifte en mükemmel olacağı ve yukarıda da söylediğimiz gibi, 'Allah' ism-i şerifi bunun her ikisini cem etmiş bulunduğu için, hüviyet-i mutlakaya işaret olan hüve'den sonra 'Allah' ism-i celîli getirilerek 'hüve' lafzının delâlet eylediği basît-i hakiki ve zât-ı mutlak, (zât-ı baht-ı ehadiyet) bununla izah ve şerh olundu.

[LETÂİF]

Burada, (yani evvela 'hüve', sonra 'Allah' buyurulmasında) söylediğimiz nüktelerden başka ince mânâlar da vardır:

1. O hüviyetin, ilâhiyetten (hak mâbud olmaktan) ibaret bulunan lâzımlarıyla tarif olunması, onun (*cins* ve *fasıl* gibi) hiçbir mukavvimi (tamamlayıcı cüzleri) olmadığını da iş'ar eder. Eğer böyle bir şey olsaydı, onları zikretmeyerek yalnız lâzımlarıyla tarif edilivermesi noksan bir tarif olurdu.

2. O hüviyeti, ilâhiyetin lâzımı ile (yani izafî ve selbî lâzımlarını zâtında cem etmiş olan Allah ile) şerh ve tarif ederek onu, vahdaniyette en son had demek olan 'ehad' ile takip etmesi, 'Allah'tan sonra 'ehad' denilmesi, vahdetin en son haddinde bulunan ve tarif bakımından hiç mukavvimatı olmayan bir şey olduğu cihetle o hüviyeti, lâzımlarını söylemekten başka bir sûretle tarifin imkânsız olduğuna bir tenbihtir.

Mânâ şu demek olur: Tarif ve şerhi mümkün olmayan bir hüviyet. Bunun tarifinde mukavvimat (tamamlayıcı şeyler) zikrolunmayarak ilâhiyetten ibaret bulunan lâzımların zikredilivermesi künhünü anlamaktan ve ezeli nurlarını döktüğü mebadinin önünde durmaktan akılların aciz kalacağı kadar basît olmasından ve vahdetin son haddinde ve basîtlikte kemal derecesini bulmasındandır.

3. Mebde-i evvelin hüviyetinin birçok lâzımı vardır ve lâzımların hepsi (illet ve malûl olarak, yani sonraki evvelkinin malûlü olmak, evvelkinden dolayı var olmak sûretiyle) bir tertip dahilindedir. Çünkü lâzımlar *malûller*dir. Halbuki her yönden basît, hak ve vâhidden ancak vâhid sudur eder. Yani hakikî vâhid, ancak bir malûle illet olabilir. Meğer ki kendisinden tûlen (birinci ikinciye illet ve sebep olmak üzere Vâcibu'l-vücud olan mebde-i evvelden akl-ı evvel, akl-ı evvelden akl-ı sani… böylece onuncu akla kadar ve onuncu akıldan da diğer yaratıklar) ve arzan (yani bu akıllardan muhtelif haysiyetlerle silsile-i havâdis sudur etmekle) inen tertip üzere olsun!

Bir de (yukarıda izah olunduğu vechile) bir şeyin yakın lâzımı, tarif noktasından uzak lâzımdan (yani yakın lâzımla tarif etmek uzak lâzımla tariften) daha kuvvetlidir. İnsanın, mesela *müteaccib* olması, *dâhik* (gülücü) olmasından daha ziyade bellidir. Bunun içindir ki bir şeyin mahiyeti, lâzımlarından biri ile tarif edilmek istenildiğinde lâzım o mahiyete ne kadar yakın ise tarif de o derece muhkem, vazıh ve kuvvetli olur.

Bunu daha kuvvetli bir tahkik olmak üzere diğer bir suretle zikredebiliriz. Şöyle ki: Bir şeyin uzak lâzımı, hakikatte o şeyin malûlü olmayıp belki malûlünün malûlüdür. Bir sebepten dolayı mevcud olan şeyin hakikatiyle tarif olunabilmesi, ancak sebeplerini bilmekle olabilir. Şu tahkike istinaden diyebiliriz ki mahiyetin tarifinde uzak lâzımlardan bir şey zikrolunsaydı, o tarif hakiki bir tarif olmazdı. Çünkü bir şeyin *hakiki tarifi*, tarifte o şeyin (mahiyetin) başkası için değil, lizatihi iktiza eylediği yakın lâzımın zikrolunmasıyla husule gelen tariftir.

Mebde-i evvele gelince: Onun en kadim lâzımı, varlığının vücubudur. Onun varlığının vacib olmasından daha kadim, daha yakın bir lâzımı yoktur. Onun ilk lâzımı, vacib olmasıdır. Çünkü o (mebde-i evvel), evet ancak o, bizatihi vâcibu'l-vücud'dur. Vücudunun vacib olması vasıtasiyledir ki kendisinden maada bütün mevcudata mebde olması ona lâzım geliyor.

İşte şu iki şeyin (lizatihi vâcibu'l-vücud ve bütün eşyanın mebdei olmak lâzımlarının) mecmuu da âlihiyetten (ilâh olmaktan) ibarettir. Bunun içindir ki basit-i hakiki olup 'hüve' den başka bir şeyle ifade edilmek imkânı olmayan ve halbuki lâzımından bir şeyle tarif edilmesi zaruri olan *hüviyet-i mahzaya*, 'hüve' lâfzı ile işaret ettikten sonra onu kendisine lâzım olan en yakın şeyle (yakın lâzımı ile) takip etti. (Yani hüve'den sonra hemen en yakın lâzımını getirdi ki o da selb ve icab lâzımlarını, selb ve icabdan ibaret olan bütün kemal vasıflarını kendisinde toplamış olan âlihiyet (Allah) tir. Hüve'nin delâlet eylediği *zât-ı baht* ve *vücud-i mutlak*ın en yakın lâzımı Allah'tır. Buradaki 'hüve' ancak 'Allah' lâfza-i celâli ile tarif olunabilir.

Onu tesbih ve takdis (birden ziyade ve başkasına muhtaç olmak gibi eksik sıfatlardan tenzih) ederim. O'nun şanı ne yüksek, kuvvet ve kudreti ne kahirdir! O, böyle azim bir ilâhtır ki hacetler yalnız O'na müntehi olur ve yalnız O'na dayanır. İstenilen şeylere ancak O'ndan ve O'nun yardımıyla erişilir. O'nu tavsif edenlerin en büyük ve en beliğ vasıfları, O'nun (Kur'an'da) kendi nefsi için ihtiyar eylediği celâl, azamet ve güzellik mertebelerinin en aşağılarına bile yetişemez. Onlar, O'nu tavsiften acizdir. Belki bu hususta mümkün olan miktar, daha ziyadesini söyleyebilmek mümteni olan şeyi söylemektir ki o da Kitab-ı Aziz'inde zikreylediği, mukaddes vahyince ve yüksek, celi ve tâhir remizlerinde tevdi buyurduğu şeydir, vasıflardır.

[ŞEKK VE TAHKİK]

Burada şöyle bir sual varid olur: Her ne kadar mahiyet-i ilâhiyeyi izafetler ve selbler vasıta olmaksızın başkalarının bilmesi mümkün değilse de kendi mahiyetini Allah celle celâlühu kendisi bilmektedir ve bu ulûhiyet mertebesinde akıl, âkil ve mâkul de birdir.

Şu halde neden dolayı Cenab-ı Hak'ça malûm olan o mahiyet zikr ve beyan olunmadı da lâzımların zikri ile (Hüve'den sonra yalnız 'Allah' denmekle) iktifa olundu?

Cevaben deriz ki: Mebde-i evvelin asla mukavvimleri (cüzileri) yoktur. Çünkü o, *mücerred bir vahdet*, *sırf besatet*tir; onda hiçbir suretle çokluk ve ikilik yoktur. O'nun kendi zâtını taakkul etmesi, zâtının mukavvimatı olup da onu taakkul ettiğinden değildir. Belki onun zâtına ait taakkul ettiği şey, başka değil ancak her vechile çokluktan münezzeh bulunan hüviyet ve vahdet-i sırfedir. O hüviyet ve vahdetin bir takım lâzımları vardır.

Bunun içindir ki evvela basit-i hakiki olan o hüviyeti zikrederek onu yakın lâzımlarıyla şerh ve vücudu, mahiyetinin aynı demekle onun vücud-i mahsusuna işaret etti.

Bu suretle şerh ve izah için Hikmet'te bir usul ve kaide vardır: Nasıl ki basitleri kemalde yakın lâzımlariyle tarif, [mürekkebâtı] mukavvimatını ve cüzilerini zikirle tarif etmek gibidir. Çünkü tam (ve kemal mertebesini bulan) tarif, bilinmesi istenen hakikatin ta kendisini, özünü ifade eden ve meydana çıkaran şeydir. Eğer bilinmesi istenilen şey *basit* olur ve yakın lâzımlarıyla tarif olunursa nefiste bu husule gelir. Yani tarif edilen şey aşikâr bir surette anlaşılır. Binaenaleyh, bir şeyi yakın lâzımlarıyla tarif, zihni, gerçekten hakikate ulaştırır ve bu babda mürekkebleri mukavvimatı ile tarif gibi (kamil bir tarif) olur. [Bu mesele hakkında *Kitab'uş-Şifa* adlı eserimdeki mantık bölümünde daha ziyade tafsilât mevcuttur.]

[EHAD]

Âyette Allah'tan sonra gelen "ehad" nazm-ı kerimi, vahdette mübalâğadır, vahdetin en son haddini gösterir. Vahdette tam mübalâğanın, yani her cihetten vahdetin tahakkuk edebilmesi için başka değil, ancak vâhidiyetin (tek olmanın) kendisinden daha ekmelini tasavvur mümkün olamayacak derecede ekmel ve kuvvetli olması lâzımdır. İşte bunu ifade eden ancak "ehad" kelimesidir. Vâhid de ehad gibi "bir" mânâsınadır. Fakat vâhid, ehad kelimesinin ifade ettiği mânâyı ifade etmez. Çünkü vâhid, altındaki fertlere *teşkik* suretiyle ıtlak olunur. (Yani vâhid, *külli-i müşekkek* olmakla asla kabil-i inkısam olmayan şeyle aklen inkısamı kabul edenlerle, bilkuvve ve bilfiil hissen inkısamı kabul edenlerin hepsine de vâhid ıtlak olunur.)

Şüphe yok ki hiçbir vechile asla inkısam ve parçalanmayı kabul etmeyen; bazı cihetten cüzilere ayrılmayı kabul edenden vâhidiyete daha lâyıktır. Aklî olan cüzilere ayrılmayı kabul eden hissi olarak kabul edenden daha ziyade vâhidiyet (tek olmak) sıfatıyla tavsif olunmağa lâyık ve evlâdır. Hissî ve bilkuvve taksimi mümkün olan da bilfiil taksimi kabul edenden vâhidiyete daha yakın ve bu sıfatla tavsife daha müstahaktır.

Fiilî olarak hissî bir şekilde parçalara ayrılıp da kendisi için toplayıcı bir vahdet olan, bilfiil taksimi kabul ettiği halde kendisi için bir vahdet-i camia olmayan ve vahdeti yalnız (mebde)e intisab sebebiyle olandan vâhidiyete daha yakındır.

Madem ki vahdetin en kuvvetli ve en zayıf olmaya kabiliyeti ve vâhidin teşkik suretiyle altındakilere ıtlak olunması sabit oluyor, şu halde vahdette ekmel olan; vahdette kendisinden daha ekmel ve kuvvetli başka bir şey bulunmak imkânı olmayandır. Eğer böyle olmasa o, vahdetin en son haddinde olamazdı. Binaenaleyh o, hakikatte bir olmayıp belki başka bir şeye kıyasla bir olmak, diğer bir tabirle, ehadiyeti mutlak olmayıp izafî ve nisbî olmak lâzım gelirdi.

Öyle ise Allah Teâlâ'nın 'ehad' buyurması, onun her yönden (her hususta ve her şeye nisbetle) bir (ehad) olduğuna ve onda asla ne *cinsler* ve *fasıllar* gibi mukavvimatı teşkil eden manevi çokluktan (yani bir *had* teşkil edecek cüzilerden), ne cisimde *madde* ve *suret* gibi (aklen mütemayiz) fiilî (ve harici) cüzilerin (yani *mahmul* olmayan cüzilerin) çokluğu ne de *kuvvet* ve *fiil* ile (yani cisim gibi bilkuvve veya bilfiil diye ayrılan) hissî çokluk olmadığına delâlet etmektedir.

[İşte bu ('ehad' sözünün bu şekilde beyanı) , Allah teâlanın *cins*ten *fasıl*dan, *madde* ve *suret*ten, *araz*lardan, *boyutlar*dan, *aza*lardan, *şekil*lerden, *renk*lerden, kâmil vahdetini ve vech-i keremine layık olan basît-i hakikî oluşunu bozabilecek teşbihin (nisbetin) her türlüsünden münezzeh oluşunun açıklamasını içermektedir. O'nun celali yücedir ve herhangi bir şeyin kendisine benzemesinden veya müsavisi(dengi) olmasından mütealdir.]

Haydi kabul edelim ki bu meselenin dâvaları şu lafzın (ehad lafzının) içinde mündericdir. (Ehad'den onlar da anlaşılır). Lâkin bu sûrede buna delâlet eden bir delil var mıdır?

Cevap: Bunun delili şudur: Hüviyeti; ancak cüzlerin bir araya gelmesiyle hâsıl olan şeyin hüviyeti, evvela o cüzlerin bulunmasına mütevakkıf olduğundan böyle bir hüviyet lizatihi hüve hüve olmayıp başkasından (başka bir şeyin var olmasından dolayı) dır. Halbuki "Kul huvellahu ehad" âyetinin delâletinden anlaşıldığına göre mebde-i evvel, hüve hüve lizatihidir. Şu halde hüviyet-i ilâhiye, *basît-i hakiki* olup onun cüzleri yoktur.

ALLAHU'S-SAMED

"Allah; o hep bir, her dileğin mercii, her şey kendisinin ve kendisiyle kaim, ona muhtaç, o ise hiçbir şeye muhtaç olmayan eksiksiz, mutlak ganidir".

[SAMED]

Samed, lügatte iki sûretle tefsir edilmiştir: 1. Hiç cevfi, derinliği olmayıp içi dolu olan; 2. Seyyid, ulu ve her mühim işte kendisine başvurulan.

Birinci tefsire göre samed'in mânâsı, selbî olup mahiyetinin nefyine, mahiyeti olmadığına işarettir. Çünkü, (zâtından başka) mahiyeti olan her şeyin cevfi ve içi olup o da *mahiyetin* kendisidir. Mevcud olduğu halde cevfi ve içi olmayan şeyin ise zâtında vücuddan başka bir itibar ve ciheti yoktur. Vücuddan başka bir ciheti olmayan şeyin yok olması kabil değildir. Zira, *min haysu hüve hüve* mevcud olan (yani varlığında kendi zatından başka bir illet ve sebep olmayan ve yokluğu düşünülemeyen) şey, yokluğu kabul etmez. Öyle ise hak olan samed, her yönden mutlak olarak Vâcibu'l-vücud'dur.

İkinci tefsire göre samed'in mânâsı, izafîdir ki o da eşyanın küllisi (yaratılmışların hepsi) için Zât-ı uluhiyet'in seyyid, yani *mebde-i küll* olmasıdır. Âyet-i kerimeden her iki mânâ murad edilmiş olmak ihtimali vardır. Bu takdirde âyet-i kerimenin mânâsı şu demek olur:

"İşte hak ilâh, böyle olandır. Yani ilâhiyet, selb ve icabdan ibaret olan şu iki emrin topundan ibarettir. Bu iki şey kendisinde bulunmayan, hak ilâh değildir."

LEM YELİD VE LEM YÛLED

"Allah doğurmadı ve doğurulmadı; Zât-ı Hak, doğurmaktan ve doğurulmaktan münezzehtir."

Hak Sübhane ve Teâlâ Hazretleri kendisini tarif buyururken 'es-Samed' demekle her şeyin kendisine müstenid ve muhtaç olduğunu, bütün mevcudata vücud veren, bütün mahiyat üzerine cûd-i ilâhisiyle bol bol varlık veren kendisi olduğunu beyan ettikten sonra "Lem yelid ve lem yûled" demekle de kendisinden mislinin suduru mümteni olduğunu beyan buyurmuştur.

Evet, kendi hüviyeti; yani hüvîyet-i ilâhiye bütün mahiyat üzerine vücud ifaza eden, yok iken onları var eden ve hepsini icad mânâsına olan ulûhiyeti iktiza edince kendi vücudundan kendisinin bir *misl*ine de vücud ifaza etmesi ve bu sûrette kendisi için bir oğul olması da tevehhüm edildiği için Hak Sübhane ve Teâlâ Hazretleri "Lem yelid ve lem yûled" kavl-i şerifiyle, kendisinden misli tevellüd etmeyeceğini beyan buyurmuştur. Çünkü kendisinden misli doğan her şeyin mahiyeti onunla başkası arasında müşterektir. Binaenaleyh madde ile maddenin alâkası vasıta olmadıkça o şey *teşahhus* edemez. Maddî olan yahut madde ile alâkası bulunan her şeyin maddeden doğmuş olması lâzımdır.

Binaenaleyh âyetin mânâsı şu demek olur: Doğurmadı, çünkü doğurulmadı; kendisinden misli sudur etmedi, çünkü kendisi başkasından sudur etmiş olmayıp vücudu lizatihidir, bizatihi vâcibu'l-vücuddur.

Şöyle bir itiraz yapılabilir: Burada doğurmamasına, doğurulmamış olması illet olarak getiriliyor. Pek iyi ama, doğurulmamış olduğu ne ile sabittir? Bu sûrede ona delâlet eden bir işaret var mıdır?

Bu suale de şu sûretle cevap veririz: Mademki sûrenin evvelinde zikrolunan "hüve hüve" den başka kendisi için bir mahiyet ve itibar yoktur ve hüviyeti de zâtından dolayıdır, yani zâtı, *ayn-ı vücudu*dur, şu halde onun başkasından doğmamış olması da vacibtir. Böyle olmasaydı hüviyeti *gayr*dan müstefad olurdu. Binaenaleyh "lizâtihi hüve hüve" olmazdı. Halbuki bunun vücudu gayrdan müstefad olmamak vacib olduğu için sûrenin başında 'hüve' buyurularak bu mahiyetin "lizâtihi hüve hüve" olduğu ifade olunmuştur.

Bunda büyük bir sır üzerine tenbih vardır. Şöyle ki: Tevellüd (doğmak), bir şeyden misli, benzeri infisal etmek, ayrılmaktır. Zira, kendisi için misli olmayan şeye "çocuğu var" denemez, Cenab-ı Hak'tan misli infisal etmedi, çünkü infisal ve ayrılmak, *infiali* (teessürü) iktifa eder. Halbuki mahiyet-i neviyenin tekessürü ise –yukarıda beyan olunduğu vechile– madde sebebiyledir, maddiyeti icab eder. Halbuki maddî olan şeylerin hiçbirisinin mahiyeti hüviyetinden ibaret, *lizâtihi hüve hüve* değildir. Vâcibu'l vücud'un mahiyeti ise *ayn-ı hüviyeti*dir. Böyle olunca, ondan ne gayrisi doğar ne de o başkasından doğar. Kur'an'da veled, zevce ile varid olan tahdit bu şerhe râcidir.

VELEM YEKUN LEHÛ KÜFÜVEN EHAD

"O'na bir denk de olmadı"

Allah teâla kendisinin bir başkasından, benzerinin de kendisinden doğmadığını (tevellüd etmediğini) açıkladıktan sonra kendisine hiçbir şeyin denk olmadığını beyan etti. Yani vücudda (varlıkta) kendisinin eşiti, müsavisi yoktur.

Bu [küfüv/denk olmanın] iki ihtimali vardır: Birincisi *mahiyet-i neviye*de eşiti/müsavisi olma, İkincisi mahiyet-i neviyede müsavisi olmaması ancak vücub-i vücudunda (varlığının zorunluluğunda) eşiti olması.

Mahiyet-i neviyedeki müsavisi olmasına gelince; Allah teâlanın "ve lem yûled/doğurulmadı" sözü bunu geçirsiz kılmaktadır. Çünkü kendisiyle başkası arasında mahiyeti müşterek olan her şeyin vücudu maddî olur. Dolayısıyla da başkasından olur.

*Mahiyet-i cinsiye*sindeki –ki vücudunun vücubiyetidir– müsavisi olmasına gelince bunu da aynı şekilde bu âyet geçersiz kılmaktadır. Çünkü o zaman onun *cinsi* ve *faslı* olur ve böylece vücüdu (varlığı) iki şeyin birleşmesinden (izdivac) yani anne gibi *cins*in ve baba gibi *fasl*ın birleşmesinden ortaya çıkar. Fakat O, başkasından doğmamıştır. Aynı şekilde bu sûrenin başlangıcı da bunu geçersiz kılar. Çünkü mahiyeti, cins ve faslın birleşmesinden oluşan her şeyin hüviyeti, lizâtihi olmaz. Ancak O, *lizâtihi hüve hüve*'dir.

HATİME

Bu sûredeki hakikatlerin kemaline bak!

Önce 'hüve(o)'den başka bir şekilde ifade edilmeyen ve hüve'den başka ismi olmayan *hüviyet-i mahza*sına işaret etti. Sonra açıkladığımız üzere bu hakikatin en yakın lâzımı ve tarifte en güçlüsü olan *uluhiyet*i (Allah lafzını) peşinden getirdi. Sonra ardından 'ehad' lafzını, iki şeyi ifade etmek için getirdi: Birincisi: "Mukavvimatın (tamamlayıcı şeyler) zikriyle yapılan tam tarifin terk edilip lâzımların zikriyle yetinildi" denilmemesi için. İkincisi zâtında bütün yönlerden (cemi-i vücuhdan) bir olduğunun delili olarak zikredildi.

Ehadiyet, uluhiyetten sonra getirildi, uluhiyet ehadiyetten sonra getirilmedi. Çünkü *uluhiyet*, her şeyden müstağni olmak ve her şeyin kendisine muhtaç olması demektir. Böyle olan mutlak olarak vahiddir/birdir. Aksi takdirde cüzlerine muhtaç olurdu. Çünkü uluhiyet, *hüve hüve* olması itibariyle vahdeti (bir olmayı) gerektirir. Ancak vahdet, uluhiyeti gerektirmez.

Sonra bunu "Allahu's-samed/Allah sameddir" sözü takip etti. Bu ifade, vacibu'l-vücud ve kendisi dışında her şeyin *mebde-i küll*ü olması anlamında 'samed' oluşuyla, uluhiyetin anlamının tahkikidir.

Bundan sonra O'ndan başkasının tevellüd etmediğini (doğmadığı) beyan etti. Çünkü o başkasından doğmadı. Ve yine bütün varlıkların ilahı ve onlara varlık veren olduğu halde, kendi varlığı başkasının varlık vermesiyle olmadığı gibi O'nun da benzerine varlık vermesinin caiz olmadığını açıkladı. Bu durum, vücud kuvvetinde kendisine eşit (müsavi) olmadığının beyan edilmesi demektir.

Sûrenin başlangıcından "Allahu's-samed/Allah sameddir" âyetinin sonunda kadar mahiyeti, mahiyetin lâzımları, hakiki vahdeti ve asla mürekkeb olmadığı açıklanmaktadır.

"Lem yelid/Doğmadı" âyetinden sûrenin sonuna kadar ise O'nun ne mahiyet-i neviyesinde ne de mahiyet-i cinsiyesinde eşiti, müsavisi olmadığı; hiçbir şekilde ne O'ndan bir benzerinin doğduğu, ne kendisinin bir benzerinden doğduğu ne de vücudda kendisine bir denk olduğu beyan edilmektedir. İşte bu kadarla [Allah'ın] zâtının marifeti hasıl olur.

İlimleri tahsil etmenin en yüce gayesi Allah teâlanın zâtını, sıfatlarını ve fiillerinin kendisinden ne şekilde sudur ettiğini bilmek olunca, bu sûre *tariz* ve *ima* yoluyla Allah teâlanın zâtıyla ilgili konuların hepsini içermektedir. Şüphe yok ki bu sebeple Kur'an'ın üçte birine denk kılınmıştır. İşte bunlar bu sûrenin esrarından vakıf olabildiklerimdir.

Risale tamam oldu.

Hamd, aklı bağışlayan ve her şeyi var eden Allah'adır. Salât ise elçilerin en hayırlısı üzerinedir.

